

Mr Janko PAUNOVIĆ*

UPOTREBA MEHANIZMA „CHECKS AND BALANCES“
U KOTORSKOM STATUTU
(ŠTAMPAN 1616. GODINE U VENECIJI)**

ABSTRACT: *The aim of this article is to shed light on the decision-making process in early modern Kotor, based on an analysis of the Statute of Kotor (1616) and surviving notarial documents.*

KEYWORDS: *Checks and balances, Kotor, city statutes, notarial acts, oligarchy, aristocracy.*

Uvod

O nastanku dalmatinskih gradova postoji opsežna naučna literatura.¹ Prevagu je ipak odnijelo mišljenje profesora Marka Kostrenčića, koji je kao temelj nastanka i razvoja dalmatinskih gradova uzeo tri komponente: 1. rimsko municipijalno uređenje, 2. hrišćanska komuna 3. početni razvoj srednjo-

* Autor je asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beču – Katedra za rimsko pravo i antičku pravnu istoriju

** ACKNOWLEDGMENT: I owe special thanks to *Prof. Stephan Karl Sander-Faes*, who deeply encouraged me to take a wider and more critical interest in our past. Finally, gratitude goes to *Mag. Kyriaco Nikias* for assisting with English translation.

¹ Vidi više u: Marko Kostrenčić, *Hrvatska pravna povijest*, tisk i naklada St. Kugli, Zagreb, 1923; Stojan Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Državna štamparija, Beograd, 1912; Ivan Strohal, *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1913; Ivan Strohal, *Statuti primorskih gradova i općina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1911; Jadran Ferluga, *Byzantium on the Balkans, Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth to the XIIth Centuries*, Amsterdam, 1976; Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*, Srpska akademija nauka, Istorijski institut, Beograd, 1950; Valtazar Bogišić, Konstantin Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Zagreb, 1904; Ante Marinović, *Postanak i prvi spisi kancelarija srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, posebno Dubrovnik a i Kotora u 13. i 14. stoljeću*, Anali Zavoda za povjesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 1985.

vjekovne komune.² Kotor je, kao i većina gradova istočne obale Jadranskog mora, dobio svoj statut u 13. odnosno 14. vijeku. Statut nema jasnu grupaciju pravnih materija, kao ni hronološki red. Statut je prvi put u cjelini štampan 1616. godine u Veneciji, od strane Ruberta Mejeta, na osnovu predloga dvojice redaktora, pripadnika kotorskog plemstva – Marijana Buće i Franja Bolice, a odluka o štampanju Statuta je donijeta 27. 10. 1614. godine na zajedničkoj sjednici Malog i Velikog vijeća³, kada je *rector* grada/providur bio Ivan Frano Dolfin, a dužd Republike Venecije Ivan Bembo. Štampano izdanje Kotorskog statuta nije kodifikovalo cjelokupnu pravnu materiju (odluke Malog i Velikog vijeća) ove komune. Pomenuti redaktori, Marijan Buća i Franjo Bolica, izvršili su kompilaciju materije, ta „prečišćena“ staturna građa je poslata na ponovnu reviziju venecijanskim vlastima.⁴ Princip podjele vlasti (*checks and balances*) u Kotorskom statutu je bio ostvaren slično kao i u drugim, susjednim komunama jadranskog priobalja. Sistem podjele vlasti, ostvaren u savremenim državama, ima svoje korijene u antičkom svijetu. Vrijedno napomene je da je vlast u srednjovjekovnom Kotoru bila u većinskoj mjeri podijeljena unutar lokalne aristokratije (za vrijeme srpske i bosanske vladavine), dok je potpadanjem pod „dobrovoljnu zaštitu“ Mletačke Republike podjela vlasti u srednjovjekovnom Kotoru i dalje ostala nadležnost lokalne aristokratije, ali sa neizostavnom vrhovnom kontrolom od strane Mletačke Republike. Statut Kotora podijelio je stanovništvo na urbano (*civis*) i prigradsko (*comitativus et districtualis*) stanovništvo. Prigradsko stanovništvo prema Statutu čine „*Sclavi, Arbanenses et Vlachi*“. Najveći uticaj na razvoj lokalne komune krajem 13. i početkom 14. vijeka je vršio Dubrovnik. U svom djelu, *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*, dr Ilija Sindik ovako prikazuje odnos kotorske i dubrovačke komune sredinom 14. vijeka: „*S obzirom da su se Kotorani u mnogim pravnim pitanjima povodili za Dubrovčanima, treba da se osvrnemo na prilike u Dubrovniku u ovo doba o istom pitanju. Karakteristično je da su u Dubrovniku god. 1332 izabrana tri poverenika koji su imali potpisati sve koji su te godine bili članovi Velikog veća i druge za koje oni nađu da su dostojni da budu članovi Velikog veća. Rešetar misli, da je najkasnije potkraj mletačkog*

² Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*, Srpska akademija nauka, Istorijski institut, Beograd, 1950, S. 33-34; Ante Marinović, *Razvitak vlasti u srednjovjekovnom Kotoru*, Istorijski zbornik 1-4, 1957; Slavko Mijušković, *Statuta civitatis Cathari*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru 13, 1965.

³ Ivo Stjepčević, Risto Kovijanić, *Odluka o štampanju Statuta grada Kotora*, Istorijski zapisi 10, 1, 1954, S. 236–237.

⁴ Miloš Milošević, Sima Ćirković, *O Statutu grada Kotora*, Kotor, 2009./ Mirjana Matijević-Sokol, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine (na osnovi kotorskih notarskih isprava)*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, vol. 12., 1983, Zagreb, S. 9–20

gospodstva, ili mućke ili kakvim u dokumentima nesačuvanim zakonom utvrđeno da su članovi Velikog veća sva odrasla vlastela. Svakako je jasna tendencija vlastele u Dubrovniku i Kotoru, sredinom XIV stoljeća, da iz vrhovne uprave isključe građanstvo nevlasteoskog porekla. Ovo dolazi do jačeg izražaja u Kotoru – kako će docnije biti izloženo prilikom osnutka Veća umoljenih, kad je upravna vlast primila potpuno oligarhiski karakter.⁵ Mavro Orbini govori o devetnaest raguzanskih porodica koje su porijeklom iz Kotora.⁶

Uvodne stranice Kotorskog statuta ukazuju nam na njegov klasno-aristokratski karakter.⁷ „Dobrovoljno”⁸ potčinjavanje slobodnih ili poluslobodnih gradova Mletačkoj Republici nije bilo raritet. Profesorka Monique O’Connell u svom djelu „*Voluntary Submission and the Ideology of Venetian Empire*”⁹ kritički razrađuje pojam „dobrovoljnog potčinavanja”, kao romantizovano-baroknog narativa vladajuće aristokratske klase u komuni, koja je političkom logikom i umijećem htjela da zadrži svoj uticaj i privoli novog „gospodara” da stane u zaštitu njenih aristokratskih interesa.⁹ Pregovori o predaji grada Kotora Republici Veneciji su tekli u više mahova (1396, 1405, 1410, 1411, 1414. i na kraju 1420. godine).¹⁰ Na trećoj strani Kotorskog statuta se nalaze grbovi plemićkih porodica redatora Statuta – porodica Buća sa lijeve strane i porodica Bolica sa desne strane, dok se u sredini nalazi grb porodice Delfin, slijedi i posveta u baroknom stilu, posvećena Ivanu Franu Delfinu, rektoru Komune.¹¹ Na narednoj strani je i posveta duždu Ivanu Bem-

⁵ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoljeća*, S. 92.

⁶ Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slovena*, Beograd, 1968, S. 365–376.

⁷ *Statuta Civitatis Catharis*, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, S. 1-2./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.42-43.

⁸ Napomena: Na uvodnoj stranici iznad lika zaštitnika grada Kotora, Sv. Trifuna, nalazi se sljedeći tekst: „*Statuta et Leges Civitatis Cathari, Quibus, & ut Respublica se ipsam, & Populos subiectos admodum Illustris illa Communitas diu Rexit. Statut i zakoni grada Kotora. Sa kojima je, u punoj mjeri sjajnim, ova Komuna kao Republika, dugo upravljala sama sobom podaničkim narodom, i zadržala ih, kada se dobrovoljno potčinila da nad njom upravlja PREVEDRA MLETAČKA VLAST. Sa privilegijama.*”/ Monique O’Connell, *Voluntary Submission and the Ideology of Venetian Empire*, Chicago University Press, 2017, S. 1-31./

⁹ Monique O’Connell, *Voluntary Submission and the Ideology of Venetian Empire*, Chicago University Press, 2017, S. 1-31./ Monique O’Connell, *Voluntary Submission and the Ideology of Venetian Empire*, Chicago University Press, 2017, S. 13./ S. 23–30.

¹⁰ Miloš Milošević, *Kotorske ponude Veneciji za preuzimanje vlasti*, Glasnik cetinjskih muzeja 6, 6, 1973, S. 5-21./ Mirjana Matijević-Sokol, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine (na osnovi kotorskih notarskih isprava)*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, vol. 12., 1983, Zagreb, S. 9–20./

¹¹ Napomena: „*Usred Askrivija, Delfine, sa Cvijetom i Bivolom stojiš (misleći na porodice Buće i Bolice – simbol porodice Buće je cvijet, dok je simbol porodice Bolice bivol), to su ti plemstva znači, kao i zasluge tvoje, cvijet znači prvenstvo Kraljevskih veza i pređa, u Domovini, vani, bivolja rika te slavi. U cvijet spletene, zaslužne vođe klicu, nek Vijenac tebi Mletački Imperij bude.*”/ *Statuta Civitatis Catharis*, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, S. 3./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42-56.

bu, čiji porodični simbol predstavlja štit.¹² Na narednim stranicama Statuta grada Kotor dolazi do izražaja aristokratska nota dvaju predstavnika ovih familija. Govori se o razvitku grada i brizi o gradu od starina u duhu najstarijih građanskih običaja. Izričito se odbacuje vlast mase/rulje u vidu demokratskog upravljanja, „*radi uklanjanja površnosti i neiskusnog mnoštva*“, odbacuje se takođe tiranija i despotija, zbog neograničene vlasti jednog pojedinca, ali se prihvata i odobrava aristokratija i snaga zakona. Ovakav vid vladanja je od strane redaktora Statuta okarakterisan kao najpošteniji i najsjajniji, redaktori Statuta veličaju „*dobrovoljnu*“ predaju mletačkoj vlasti, ujedno dajući pohvale i hvalospjeve mletačkoj vlasti, koja se udostojila da ih primi u svoju zaštitu 8. avgusta 1420. godine.¹³ Mletačka je, uzimajući pod kontrolu grad Kotor, uzela u svoju odbranu i politički položaj lokalne aristokratije, kojoj geopolitičke okolnosti, nakon perioda samostalnosti od 1389. do 1420. nisu bile naklonjene. Nisu joj te okolnosti bile ni za vrijeme samostalnosti naklonjene, jer je kotorska komuna bila lokalna sila, sa nepovoljnim položajem i prodiranjem Turaka koje se naziralo. Sa jedne strane imala je moćniji i zaštićeniji Dubrovnik, dok je sa druge strane stalno dolazilo do prodora crnogorskih dinastija i Osmanskog carstva. Ne želeći da izgubi svoje pozicije moći, kotorska vlastela se obratila u pomoć duždevoj vlasti. Više puta su vođeni pregovori, uvijek bez uspjeha. Tek kada su se za Veneciju otvorile geopolitički povoljne okolnosti, grad Kotor je primljen pod zaštitu Mletaka. Šta je mletačka vlast zapravo uzela u svoju zaštitu? U zaštitu je uzela dotadašnju aristokratsku vladavinu, sa dodatkom da se od momenta preuzimanja Kotora na čelu komune nalazio stranac, poslat iz Venecije da upravlja gradom, da bude knez/*rector*. Marijan Buća i Frano Bolica nadalje hvale venecijansku vlast što je ostavila na snazi stare kotorske zakone, kojima se kotorska komuna od davnina rukovodila. Pripadnici ove dvije „plemenite“ kuće nadalje hvale venecijansko pravno razumijevanje i dubinu njihove pronicljivosti i istančan pravni afinitet. Redaktori Statuta tvrde da bi odbacivanjem aristokratije, kao valjanog i „najsjasnijeg“ modela upravljanja, došlo do građanske

¹² Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, S. 4-6./ Napomena: „*Tim plemstvom, Bembo je zaštitu. Raduj se znameniti Grade. Štitom se ne bi mogao sjajnije odbraniti. Veliki Bembo, ukras si, a i cvijet njihov glavni, ti. Pa Grad te svih Aksrivljana radosna glasa pozdravlja. Tu istu ti, proslavljenju s hiljadu sjajnih pobjeda, ljube sad tvoju desnicu i sreću ti zazivaju. Ti, vedar, sve njih prihvati, građane i sve ostale, a prvog od njih, BOLICU, i BUĆU isto zaštititi. Plodove svojih napora tvom imenu posvećuju, pružajući ti sitnice, svog poštovanja zaloga. Božanstvu neka čuvaju tu krepkost tvoje starosti i omoguće ti radosti trofeja novih sticanja. Ivanu Franu Delfinu, sinu Đorđa, odličnom Rektor i Providuru Kotora, Marijan Buća i Frano Bolica mnogo zdravlja žele.*“/ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42 -56.

¹³ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, S. 6-12./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42-56./ Mirjana Matijević-Sokol, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine*, S. 9-20.

nesloge, a građansku neslogu ovdje treba protumačiti kao preraspodjelu bogatstva i mehanizama političkog upravljanja, a ne kao vid unutrašnje erozije društva. Oni zakone i Statut grada Kotora posmatraju kao valjane i plodne izdanke atinskih mudrih aristokratskih zakona.¹⁴ Pohvala, koja se nastavlja, upućena je rektoru Ivanu Delfinu zbog njegovog pristanka na štampanje starih statutarnih odluka i zakona grada Kotora. Tom predlogu i dekretu, koji je dodijeljen Marijanu Bući i Franu Bolici, aristokratija se neizmerno obradovala, jer je štampanjem tih odredaba dodatno učvršćen njihov nadređeni status prema podanicima grada, u trenutku kada građanska buržoazija, predvođena pomorcima i trgovcima, rapidno jača i „prijeti“ staroj, konzervativnoj aristokratiji, koja svoje naslijeđeno bogatstvo „crpi“ iz latifundijskih posjeda¹⁵ Motiv lokalne aristokratije na početku 17. vijeka, prilikom štampanja statutarnih odredbi, bio je očigledan, štampanje svih statuarnih odredbi, među kojima i onih koje čuvaju legitimitet lokalnog plemstva, ekonomski i egzistencijalno ugroženog od narastajućeg buržoaskog sloja pomoraca i trgovaca, ujedinjenih u borbi za ostvarenje većeg političkog uticaja. Štampanjem Statuta u cjelini, lokalno plemstvo je postiglo efekat šire dostupnosti i uvažavanja statutarnih odredbi. Termini poput „*narodne skupštine*“ ili „*cjelokupnog naroda*“ su u štampanom izdanju Statuta zamijenjeni terminom „*cjelokupne vlastele*“ („*universi nobiles*“). „*Odluka o štampanju Statuta je donijeta nakon dolaska rektora Delfina i to 27. oktobra 1614. godine. Odluka je usvojena jednoglasno na Malom vijeću, stožeru nobiliteta, kao i u Ve-*

¹⁴ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meiettum, S. 6-12./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42-56./ Mirjana Matijević-Sokol, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine*, S. 9–20.

Napomena: „*Nije zaista, čudo da plemstvo ima toliko čvrstine i snage, da im nije ništa teško, ništa mučno ili neugodno, kada je povezano sa poštenjem.*“ „*Među ostalim ribama, pleminiti izgled uvijek ima Delfin. Ali, na svoju ruku ja idem dalje, jer doista naše plemstvo nije ono što se crpi od zasluga očeva i predaka i njihove fame i slave, nego što se mi možemo upoređivati, zu Božju pomoć, sa vrlinom naših vođa.*“

¹⁵ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meiettum, S. 12-13./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42–56./ Mirjana Matijević-Sokol, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine*, S. 9–20.

Napomena: „*Jer našim zakonima i ustanovama koji su vraćeni u život, mi veličanstvenim teretom opskrbljujemo potomstvo, a ti zakoni i naše ustanove vezuju naše potomke sa besmrtnim sjajem tvoga znamenitog imena i, skoro, na drugi život ukazuju.*“ „*Budite zdravo uzvišeni zakoni, moćni Grade, zidine drevne, zdrav budi BOLICA i ti BUČA, plemići, čijim je trudom izdata Knjiga ova, sad pod međama neba, čišća od blistavog zlata. Vas Solone, vas Likurge Svoje, KOTOR sa razlogom naziva, vas će uzdizati hvalama i častima, ovo i buduće doba. (In Pace Christi Vester). Sretna si, triput sretna, božanska Moći Zemlje, koja okružuješ Kotor zidinama moćnim, ne usrećuje tebe jasna blagost neba, ali ne samo zato što zidine ponosne priječe svjetlost, ili što okolna brda posvuda utiču na to. Usrećuju te običaji i um građana tvojih, jer jedan je opet veći i sjajniji od tebe, eto Veliki Frano Bolica ima tebe.*“

*likom vijeću sa 30 glasova naspram 6 glasova, koji su bili protiv. Usvajanju odluke je prisustvovao i rektor, kao i 3 sudije.*¹⁶

Ustrojstvo vlasti

Zakonodavnu vlast u srednjovjekovnom Kotoru je vršilo Veliko vijeće, u kasnijem periodu i Opšte vijeće (*consilium maius*, odnosno *consilium maius et generale*). Članovi Velikog vijeća su popunjavani iz redova lokalne aristokratije, nakon napunjene 18. godine života (*sacra nobilitas, viri nobiles*). U samom Statutu se spominju gore navedena dva naziva: *consilium maius*, Ilija Sindik u svom djelu (*Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*) smatra da je ovaj naziv potekao iz vremena kada su članovi ovog vijeća birani, odnosno kada je broj članova ovog Vijeća bio ograničen; drugi naziv (*consilium maius et generale*) Sindik smješta u period kada su svi građani vlasteoskog (aristokratskog) porijekla bili doživotni članovi ovog vijeća.¹⁷ Za razumijevanje Velikog vijeća, kao jednog od glavnih tijela u srednjovjekovnom Kotoru, esencijalna je statutarna odredba koja se nalazi u glavi 35 gradskog statuta. Odredbom datiranom 15. aprila 1361. godine, određuju se klasni i starosni uslovi pripadnosti ovom tijelu, dakle samo vlasteoski rodovi, koji su od starina po muškoj liniji bili pripadnici ovog organa, te svi oni koji su napunili osamnaestu godinu života. Zrelost se prema Kotorском statutu sticala sa napunjenom četrnaestom godinom života, dok se politički zreloom osobom smatrala ona koja je napunila osamnaestu godinu života. Ovom statutarnom odredbom se takođe utvrđuje i kvorum sjednica Velikog vijeća: četrdeset pripadnika vlasteoskih rodova moraju biti prisutni, kako bi kvorum bio ispunjen i odluke dobile legitimitet.¹⁸ Statutarna odredba Velikog vijeća iz 15. aprila 1361. godine nije, iz pravno-istorijskog ugla, izolovani slučaj. Istu inicijativu imalo je Veliko vijeće Venecijanske Republike (*Serrata del Maggior Consiglio*) 28. februara 1297. godine, sa istim ciljem, da članstvo u Velikom vijeću načini nasljednom titulom. Druga važna statutarna odredba (glava 36) za rad i funkcionisanje Velikog vijeća je utvrđena takođe 15. aprila 1361. godine i tiče se regulative glasanja i neophodnog kvoruma za donošenje odluka. Pored Statutom već utvrđene procedure za iznošenje zahtjeva za usvajanje od strane Velikog vijeća, gdje ključnu ulogu igraju sudije i rektor, koji su prilikom postojanja opravdanog razloga zaduženi za pod-

¹⁶ Miloš Milošević, Sima Ćirković, *O Statutu grada Kotora*, Kotor, 2009, S. 16-17/ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42-56./ Mirjana Matijević-Sokol, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine*, S. 9-20.

¹⁷ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 89.

¹⁸ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXXV./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42-56.

nošenje zahtjeva pred Veliko vijeće, koje ima dvotrećinskom većinom da potvrdi pomenuti zahtjev. Iz redova Velikog vijeća su birani „*plemeniti muževi*“, mislilo se na vlastelinske rodove, članove Velikog vijeća, koji su morali da usvojenu odluku zapišu i isprave na papiru. Nakon usvajanja, statutarnu odredbu je trebalo pročitati javno „*na zvuk zvana*“ – zvana Svetog Tripuna, a onda je slijedilo upisivanje odluke u knjigu statutarnih odredaba Komune.¹⁹ Statutarna odredba 36 Kotorskog statuta pruža priliku za tumačenje i identifikovanje intencije članova Velikog vijeća prilikom donošenja ove odluke: „*Na osnovu autoriteta građanskog i kanonskog prava sve ono što se sviju tiče treba da bude od sviju razložno odobreno, a pošto je poznato da briga o Republici pripada ne manjini, nego većinskom i zdravijem dijelu.*“²⁰ Volja zakonodavne vlasti i njena jezička formulacija pomenute statutarne odredbe 36 divergira od uvodnog teksta Kotorskog statuta, koji je nastao u 17. vijeku prilikom štampanja Statuta; ovom odredbom Veliko vijeće priznaje postojanje većine, kao kolektiva sa svojim pravima, ono (misli se na Veliko vijeće) se ipak stavlja u službu interpretacije zakonskih regulativa i običaja i uzima sebi za pravo da donosi pomenute odredbe radi „zaštite“ interesa kolektiva. Veliko vijeće svoj zakonodavni autoritet crpi iz interpretacije građanskog i kanonskog prava, kao i brige i zaštite komune kao kolektiva. Dvadeset prva statutarna odredba iz 10. novembra 1408. godine, usvojena u Velikom vijeću 16. novembra 1408. godine, predviđa promjenu u načinu podnošenja predloga pred Veliko vijeće. Naime, ovom statutarnom odredbom je predviđeno da se predlozi tek onda stavljaju na razmatranje i odlučivanje Velikom vijeću, kada su prethodno usvojeni od strane Malog/Tajnog vijeća. Na taj način je Malo vijeće preuzelo ulogu „filtera“ zakonskih predloga. Kao obrazloženje, Malo vijeće navodi neregularnosti, neutemeljene i nezakonske inicijative koje su stavljane pred Veliko vijeće. Time je došlo do promjene postojeće strukture vlasti u Kotoru. Malo vijeće se sastojalo od dvanaest članova, koji su predstavljali izvršnu vlast. Zbog nedostatka starije statutarne građe i notarskih akata, ne može se sa sigurnošću utvrditi razlog specifičnog broja činovnika Malog vijeća. Sa ovim brojem u vezi je vjerovatno postojanje dvanest plemićkih porodica, koje su na početku institucionalnog razvoja Malog vijeća imale po jednog predstavnika. Dvadeset prvom statutarnom odredbom je došlo do jačanja funkcije Malog/Tajnog vijeća, koje je ovim aktom uticalo na zakonodavnu djelatnost u kotorskoj komuni. Došlo je do porasta funkcije Malog vijeća, kod kojeg se koncentrisala značajnija upravljačka vlast.²¹ Godine 1411,

¹⁹ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXXVI./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42–56.

²⁰ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXXVI./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42–56.

²¹ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXI./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42–56/ S.109–121.

30. juna, ponovljena je statutarna odluka iz 1408. godine, kojom se odlučuje da je tokom iznošenja predloga/zakonske inicijative kao prva instanca zaduženo Malo vijeće. Ova statutarna odredba nadalje precizno definiše da Veliko vijeće ne može izlagati o više stvari ili većoj količini, nego što je obuhvaćeno inicijativom iznijetom Malom vijeću. Uočljiv je i podatak da, ovog puta, prilikom glasanja, nijedan član Velikog vijeća nije bio protiv pomenute odluke.²² Statutarnom odredbom 31 iz 4. 1.1414. godine, dodatno se preciziraju uslovi pod kojima vijeća (Malo i Veliko) zasijedaju. Kao neophodni kriterijum zasijedanja vijeća navodi se inicijativa kneza ili sudija. Tek nakon izalasanog predloga u Malom vijeću, zahtjev je moguće iznijeti pred Veliko vijeće.²³ Proces zakonodavne regulative u Kotorskom statutu dostigao je određeni nivo 1414. godine. Zakonsku inicijativu je imao knez/*rector* i sudije, ulogu „filtera“ je imalo Malo vijeće, koje je moralo izglasati pomenutu inicijativu i ona bi se tek tada prosljeđivala Velikom vijeću na odlučivanje i eventualnu potvrdu. Vijeća se takođe nisu mogla sastajati „sama od sebe“, čime je data ogromna vlast u ruke kneza/*rectora*, odnosno sudija Kotora; sa druge strane, svaka zakonska inicijativa morala je dobiti odobrenje od Malog i Velikog vijeća. Godine 1431, 25. juna, donijeta je odluka kojom se kažnjavaju članovi vijeća koji iz neosnovanih razloga ne prisustvuju sjednicama vijeća. Kazna je iznosila šest groša. Ova statutarna odredba je trebalo da učvrsti legitimitet i kvorum ovog organa. Visok kvorum na pomenutim sjednicama je reprezentovao stanovišta lokalne vlastele, koja je bila reprezentovana kroz svoje predstavnike u ovom organu. Već pomenuta kazna od šest groša nije bila visoka, ali je pokazivala jasnu volju zakonodavca da uključi i obaveže lokalnu vlastelu u politički rad i predsjedavanje sjednicama.²⁴ Malo vijeće je u Kotorskom statutu imalo funkciju izvršne vlasti. Peta glava kotorskog statuta daje na uvid ingerenciju Malog vijeća i sudija pri izboru svih službenika Komune.²⁵ U 56. glavi vidi se i ingerencija Malog vijeća pri izuzimanju sudija u slučajevima srodstva sa jednom od stranaka.²⁶ Izvršni karakter Malog vijeća je uočljiv iz glave 109, donešene za vrijeme kotorske samostalnosti 1401. godine. Ova statutarna odredba daje ingerenciju izvršenja Statutom propisane kazne za počinioce zločina, određujući nadležnost Malog vijeća, *rectora* i uprave Grada.

²² Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXVIII./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 89–108.

²³ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXXI. Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 89–108.

²⁴ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. IX. Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 42–56/ S. 89–108/ S. 109–121.

²⁵ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. V. Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 109–121.

²⁶ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. LVI. Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 89–108.

Malo vijeće je zaduženo za izvršenje kazne²⁷, a slične izvršne funkcije propisuju i glave 12²⁸, 16²⁹ i 432 Kotorskog statuta.³⁰ Naročito bitna odluka, koja se ticala imovinsko-pravnih pitanja, ali i političkog autoriteta i nadležnosti, usvojena je 15. aprila 1334. godine. Ovom statutarnom odredbom je zabranjeno bilo kakvo otuđenje (davanje u zalog, prodaja) Grblja, Ledenica (Krivošija) i Sv. Petra (Bijeje); kao izuzetak od pravila navodi se ovlašćenje Velikog i Malog vijeća; kod takvih isprava, sačinjenih na osnovu dozvole vijeća, moguće je bilo valjano izvršiti kupoprodajni ugovor, odnosno davanje u zalog zemljišta na pomenutim teritorijama Distrikta.³¹ Glava 427 Statuta daje na uvid pokušaj Komune da reguliše raspodjelu moći i spriječi zloupotrebe i korupciju. „*A da bi se što bolje, kako pristoji, isplatili oni koji treba da dobiju neki novac, zabranjujemo da rektor, sudije i Malo vijeće smiju što da prime, ili nekom izdaju dozvole učešća u trgovini solju naše Komune, bez odluke i saglasnosti Velikog vijeća pod prijetnjom gore rečene kazne.*”³² Ovom statutarnom odredbom Veliko vijeće je vršilo ulogu nadgledanja i kontrole rada *rectora*, sudija i članova Malog vijeća. Ivan Strohal u „Pravnoj povijesti dalmatinskih gradova“ navodi: „*Za pravnu svijest i čuvstvo pravednosti u narodu onoga doba osobito je značajna jedna odredba kotorskoga Vijeća iz godine 1339: Lakoumni kotorski nobili porasprodali su svoje nekretnine u grbaljskoj župi, i nastala je pogibao, da neće ti prodavaci dotično njihovi potomci imati od čega živjeti, i da će biti prinuđeni iseliti se iz grada. Poradi toga kotorsko vijeće 28. svibnja 1339. odluči, da svi ti prodavaci mogu do mjeseca listopada iste godine otkupiti prodane nekretnine zu cijenu, za koju su ih i prodali; a ako ih oni ne bi htjeli otkupiti, tada ih ima otkupiti sama općina, pa iza toga prepustiti ih dotičnomu građaninu prodavacu dotično njegovim potomcima, a ako ovi ne bi htjeli, tada drugim građanima, i to ne za cijenu, zu koju su prodane ili opet otkupljene, nego za toliko cijenu, koju odrede kotorski suci sa vijećem*”.³³ Prvog novembra 1372. nastao je novi, za politički turbulentno vrijeme u kojem

²⁷ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CIX./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora* o, S. 89–108.

²⁸ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XIII.

²⁹ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XVI.

³⁰ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CCCCXXXII.

³¹ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CCCCXV./ Nevenka Bogojević-Glušćević, *Oblici svojine u srednjovjekovnim italijanskim i našim primorskim gradovima*, Istorijski zapisi, Podgorica, LXVIII, 4, 1995, S. 1-27./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 89 – 108.

³² Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CCCCXXVII/ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 89–108.

³³ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CCCCXXXIII./ Ivan Strohal, *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1913, S. 168.

se nalazila Komuna, značajan organ – Vijeće umoljenih (*Consilium rogatorum*). Ovo vijeće je brojalo petnaest članova. Vijeće umoljenih je biralo sve funkcionere Komune.³⁴ „*Koncentrisanje vlasti nad celokupnim činovništvom u rukama petnaestorice kao i mogućnost da isti članovi mogu biti birani svake godine (volentes quod dicti quindecim Rogatorum esse possint omni anno, si electi fuerint), dat je opštinskom uređenju oligarhiski karakter. Ova pojava nije osamljena, ona se još pre javlja i u drugim gradovima, ali je u Kotoru bez sumnje diktovana političkim događajima onog vremena.*“³⁵ Viši činovnici bili su birani iz redova vlastele (sudije, *iustitarii*, *Comites Sclavorum*, *auditores chartarum*, *advocati*), a niži među pučanima. Niko se nije smio odreći činovničkog mesta, a niti je isto lice moglo vršiti istodobno dve službe.³⁶ Do 1372. godine sve činovnike Komune biralo je na Đurđevdan Malo vijeće i sudije, dok je, kao što je već pomenuto, od 1372. godine članove počelo birati Vijeće umoljenih. Notari i kneževi (*rector*, *comes*) su, zbog svoje stručne spreme, mogli biti stranci, dok su za ostale funkcije birani lokalci. Činovnička služba je trajala godinu dana.³⁷

Sistem podjele vlasti u Kotorskom statutu

Sistem podjele vlasti (*checks and balances* – „sistem kočnica i ravnoteža“) je antički političko-pravni princip. Aristotel ga spominje u svojoj *Politici* kod ustavnih uređenja gradova-država antičke Grčke.³⁸ Polibije, sa druge strane, Rimsku Republiku vidi kao primjer efektivne raspodjele vlasti.³⁹ „*Pojmovi samostalnosti, nezavisnosti ili samouprave u komunalnom društvu ne podrazumijevaju apsolut slobode nego relativnu autonomiju u mreži međuovisnosti.*“⁴⁰ Jedna od glavnih statutaranih odredbi, u kojoj se ogleda upotreba mehanizma „*checks and balances*“ je glava 22 Kotorskog statuta.⁴¹ Jezičko-logičkom interpretacijom ove statutarne norme dolazimo do zaključka da je motiv za pomenutu odredbu briga zakonodavca za valjano vr-

³⁴ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXXXIX.

³⁵ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 95.

³⁶ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 95.

³⁷ Nenad Fejić, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, Istorijski časopis, 1980, 27, Beograd, 5–62./ Nevenka Bogojević-Glušćević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe u srednjovjekovnim istočnojadranskim gradovima*, 2007, Boka (zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti), 27. Herceg-Nov, 7–15./ Miljan Gogić, *Prilog hronologiji kotorskih notara i kancelara u XIV i početkom XV vijeka*, DHS 4 21., 2022, Tuzla 341–364.

³⁸ Aristotle, *Politics*, Translated by Benjamin Jowett, Batoche Books, Kitchener, 1999, S. 102/ S.179.

³⁹ Polibius, *The Rise of the Roman Empire*, Translated by Ian Scott-Kilvert, 1979.

⁴⁰ Zdenka Janeković Römer, *Komuna grada Kotora u srednjem vijeku – posebnosti institucionalnog i društvenog razvoja*, S. 41.

⁴¹ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI, Apud Rubertum Meietum, cap. XXII.

šenje komunalnih službi, ali i ravnomjerno učešće vlasteoskog sloja u komunalnim institucijama.⁴² Institucionalni razvoj kotorske komune u bliskoj je vezi sa stepenom razvoja lokalnog vlasteoskog staleža. Prva notarska isprava potiče iz 1124. godine. Pominje se biskup *Ursacius*, kao pripadnik kotorske plemićke porodice, pominje se *prior Mela*, sama titutla *priora* je iz perioda vizantijske uprave dalmatinskim gradovima, kao i ostalih 12 pripadnika kotorskih plemićkih porodica (isti je broj članova Malog vijeća) – *Businas Catapanus, Georgius de Gurhana, Evaicius Bolliia de Groni Crosi, Vita Dabrazze, Triphon de Domana, Ursacius de Visao, Simeon Pauli, Vitalis de Grasana Derza, Sergius de Budam Micha de Belez, Goislavus de Dersa i Baliazza*.⁴³ Vektori sukoba moći i borba za uticaj reprezentovani su u Komuni na sljedećim relacijama: pojedinac-komuna, Kotoranin-stranac, crkva-svjetojna vlast, patriciji-pučani. Katorska komuna je na različite načine sprovodila princip podjele vlasti. Prvo je vremenski ograničavala trajanje službe (šest mjeseci/godinu dana, nekad i manje), primjenjivala je princip da jedna osoba ne može istovremeno vršiti dvije službe (glava 22 Kotorskog statuta), izuzimala je krvne srodnike zbog pristrasnosti prilikom suđenja, ograničavala je slobodu kretanja svojim građanima/velikašima na određene pogranične gradove, uvodila je kontrolne mehanizme u sudskim postupcima, koje su se nalazile van teritorije komune (pravne instance u Italiji – Peruća, Padova, Bolonja, Rim),⁴⁴ zabranjivala je uopšte građanima komune da budu notari ili biskupi. Drugi način kontrole službenika, koji su radili za dobro komune, prije svega, za dobro lokalne aristokratije, bio je ograničenje, odnosno zabrana kretanja van komune. Krvno srodstvo i bratstveničke veze su takođe bile regulisane Statutom. Za vrijeme srpske vladavine, Kotor je izrastao u jaku i moćnu komunu.⁴⁵ Lokalna vlastela je kontrolisala političke procese unutar

⁴² Zdenka Janeković Römer, *Komuna grada Kotora u srednjem vijeku – posebnosti institucionalnog i društvenog razvoja*, S. 24.

⁴³ Zdenka Janeković Römer, *Komuna grada Kotora u srednjem vijeku – posebnosti institucionalnog i društvenog razvoja*, S. 14–15./ Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, sv.6: 433-434./ Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv.2, Zagreb, JAZU, 1904, S. 38./ Ernst Meyer, *Die dalmatisch-istrische Munizipalverfassung im Mittelalter und ihre römischen Grundlagen*, Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte 24, 1903, S. 236./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 90-91./ Jadran Ferluga, *Byzantium on the Balkans*, Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth to the XIIth Centuries, Amsterdam, 1976, S. 87–120./ Nenad Fejić, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, Istorijski časopis, 1980, 27., Beograd, 5–62./ Nevenka Bogojević-Glušćević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe*, 7–15.

⁴⁴ Slavko Mijušković, *I testi delle sentenze d'appello die Collegi di Padova, Vicenza, Verona e Treviso su ricorsi da Cattaro*, Atti del II Congresso internazionale della societa italiana di storia del diritto, 1967, Venezia, S. 529–539.

⁴⁵ Miljan Gogić, *Kotor na razmeđu XII i XIII vijeka*, u Zborniku: „Vladar, monah i svetitelj: Stefan Nemanja – prepodobni Simeon Mirotočivi i srpska istorija i kultura (1113–1216)“, Beograd-Berane, 2016, 269–280.

komune, najveći dio vlasti je bio skoncentrisan u rukama lokalne vlastele. Sa druge strane, ta ista vlastela je strijepila od pretjeranog uticaja i jačanja članova određenih lokalnih porodica, pa je prilikom regulative i propisivanja statutarnih odredbi, brižljivo pazila da najbitniji organi nikad ne dođu u stadijum autokratskog upravljanja, gdje bi se struktura moći iz temelja promijenila. Strah od autokratije je bio jednak strahu od demokratije. Jačanje pučanstva, prije svega kroz pozni srednji vijek, davao je razloga za brigu lokalnoj aristokratiji. Pučani su se vremenom bogatili, sticali ekonomski primat, napuštali konzervativne privredne grane obrađivanja i zakupa zemljišta, bavili se pomorstvom i trgovinom i iz korijena mijenjali postojeći sistem moći. To je uticalo na lokalnu aristokratiju da sve jačim i strožim mjerama utiče na obuzdavanje nadolazećeg pučanstva. Odluka o zatvaranju kruga vlastele, kao i odluka gdje se kritikuje lakomisljena lokalna vlastela su samo primjeri nadolazećeg društveno-ekonomskog preobražaja. Najviši gradski činovnik bio je knez (*rector, comes*).⁴⁶ Profesor Marko Kostrenčić titulu kneza svrstava u rimski, odnosno pozno-rimski (istočno-rimski) dalmatinski svijet.⁴⁷ Ova titula je mijenjala svoju formu tokom vremena, počevši od *priora, Πρωτεύων, rectora*. U Statutu se spominje najčešće *comes*, u manjem obimu *rector*.⁴⁸ „U nekim gradovima bila su u drugoj polovini XI stoleća po dva priora, dok je u Kotoru, dosada, poznat samo jedan. Za naziv *comes* je zanimljivo – kao što primećuje Kostrenčić -, da je Kotor primio ovaj naziv, istina poslednji, iako nije spadao u grupu dalmatinskih gradova tipa trogirskog. To dokazuje da su se svi gradovi teme dalmatinske, pored svih zasebnosti, ugledali jedni na druge.“⁴⁹ Proces biranja kneza se nije sačuvao u Kotorskom statutu. Ilija Sindik u svom, gore već pomenutom djelu, smatra da je proces odabira kneza bio u nadležnosti lokalne vlastele, polazeći od logičkog zaključka da su i kod ostalih činovnika, koji su rangom bili ispod kneza, odlučivali vlastelini. Za period srpske vladavine kotorskom komunom, to pravo odabira je svakako bilo u određenoj mjeri zavisno od potvrde od strane srpskog kralja, odnosno od srpskog cara.⁵⁰ Knez je bio u obavezi da prije stupanja u službu položi zakletvu. Stojan Novaković u svom djelu (*Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka, Državna štamparija, Beograd, 1912*) navodi sadržinu te zakletve: „*Ego comes Cathari iuro.... ipsam civitatem gubernare, regere et salvare secundum consuetudinem eiusdem ad honorem Domini nostri Regis*“.⁵¹

⁴⁶ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 95.

⁴⁷ Marko Kostrenčić, *Hrvatska pravna povijest*, tisak i naklada St. Kugli, Zagreb, 1923.

⁴⁸ *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis*, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXXXIX.

⁴⁹ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 95-96./ Marko Kostrenčić, *Slobode dalmatinskih gradova po tipu trogirskom*, Nadbiskupska tiskara, Zagreb, 1930, S. 70.

⁵⁰ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 96.

⁵¹ Stojan Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Državna štamparija, Beograd, 1912.

Glava 23 Kotorskog statuta, nedatirana, daje na uvid ceremonijalni karakter polaganja zakletve i procedure koja treba da bude ispoštovana. Knez je bio obavezan da dođe u Grad po „nalogu“ – „*qui pro tempore ad civitatem Cathari domini nostri excellentissimi regis Rascie, Dioclie, Albanie, Croacie et Celmie atque totius Maritime regionis venerit ex mandato*“⁵² Zbog nemogućnosti datiranja glave 23 Kotorskog statuta, ne može se sa preciznošću utvrditi istorijski okvir i okolnosti koje su tada bile na snazi. Kotorani su pri padu srednjovjekovne srpske države izgubili oslonac i garanciju komunalne autonomije. Unutar komune se javlja sumnja prema lokalnoj vlasteli, ali i prema jačajućem pučanskom sloju, uz bojazan da neko od pomenutih aktera, uz pomoć stranaca, ne preuzme upravu grada u svoje ruke. Princip odabira kneževa-stranaca nije bio izolovan slučaj u Kotoru. Većina dalmatinskih gradova je imala ili birala, barem djelimično, strance za svoje kneževe/*priore*/upravnike. „*O zavičajnosti knezova nema u Statutu izričito govora.*“ Godine 1246. se spominje izvjesni *Junius Jaderae*, Zadrani, ali su i lokalna imena prisutna, kao što je slučaj sa izvjesnim *Triphonom* iz 1181. godine, ili knezom *Johannesom* iz 1221. godine, koji su bili Kotorani.⁵³ U uvodnom dijelu Statuta, u baroknom zanosu 17. vijeka, vidi se intencija vladajuće kotorske klase u vidu modela upravljanja gradom; politički model koji je priželjkivan bio je aristokratsko-oligarhijski, gdje je čitava vlast bila skoncentrisana u rukama vlastelinskih porodica. Statutarne odredbe koje se bave izuzećem sudija pri krvnom ili bratstveničkom srodstvu ne tiču se toliko pravne sigurnosti i pravičnog postupka, koliko podjele vlasti i ograničavanja sfere uticaja moćnih porodica. Knez, kao vrhovna figura srednjovjekovne komune, morao je biti brižljivo odabran, jer su njegove ingerencije direktno zadirale u postojeći sistem raspodjele vlasti među lokalnom aristokratijom. Vodeća funkcija kneza u lokalnom životu se najbolje vidi iz već pomenute glave 23 Kotorskog statuta. Knez je kao prvi činovnik grada, polagao zakletvu, tek nakon njega zakletvu bi polagale sudije, *rectori* i vijećnici Komune. Knez se zakletvom obavezivao da će voditi interesa o komuni, da će poštovati Statut i njegove odredbe, ali i sačuvane pravne običaje.⁵⁴ Glave 24 i 25 Kotorskog statuta zabranjuju građanima komune uzimanje kneza za kuma, kao i zahtjeve građana da budu zamjenici kneza.⁵⁵ Zakonodavna praksa je glavom 25 Kotorskog statuta ograničila službu kneza na godinu dana, od dana preuzimanja službe (*per unum annum tantum*). Intencija je bila jasna, spriječiti moćne pojedince da uzurpiraju vlast. Ovo je i prva statutarna odredba koja se bavi regulisa-

⁵² Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXIII.

⁵³ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 96.

⁵⁴ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXVI./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 94–97.

⁵⁵ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXIV, XXV./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 94–97.

njem trajanja ove službe. Ilija Sindik dalje u istom djelu (*Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoeća*) navodi : „Skraćivanje trajanja na kratak rok od godine dana i niže najviših državnih funkcionera, kao što je poznato, opšta je srednjovekovna mera predostrožnosti u svim gradskim republikama, da pojedinac ne preuzme vlast. U Dubrovniku je trajanje kneževa službe bilo reducirano na jedan mesec.“⁵⁶ Skraćivanje kneževe službe na period od godinu dana je bilo u neposrednoj vezi sa nastankom novog organa lokalne vlasti, Vijeća umoljenih. Iako je služba kneževa bila statutarnim propisima ograničena na period od godinu, notarske knjige⁵⁷ nam daju uvid da je za vrijeme kotorske samovlade/samostalnosti (1390/1–1420 god.) smjena kneževa bila još učestalija. „Tako je 1399. god. u aprilu rektor bio Paulus de Bucchia, u maju Base Natalis Sergii, u novembru Marinus Dragonis, a u junu 1400. god. Marinus Mexa. I docnije, neposredno pre dolaska Mlečana, comes se menjao svakoga meseca.“⁵⁸ Knez, kao prvi činovnik opštine – *primus inter pares*, prilikom polaganja zakletve na trgu Sv. Tripuna zaklinjao se da će pratiti većinsku volju unutar vijeća, što je dodatno ograničavalo kneza da ne vodi ličnu politiku, već da kao prvi činovnik komune pridonese legitimitetu i autoritetu odluka vijeća. Takav položaj kneževa se zadržao do 1420. godine, kada su svi kneževi bili birani od strane Venecije, vodeći i nametajući mletačku politiku, nerijetko i svoju sopstvenu. Kneževa ulogu u upravnom sistemu komune se sastojala iz davanja legitimiteta odlukama vijeća, ubiranju kazni i globi. Njegova zakonodavna funkcija se ogledala u odabiru činovnika Grada, dok je njegova sudska vlast bila strogo ograničena od njegove upravne vlasti (*Comes cum tribus iuratis iudicibus debeat dictam civitatem et ipsum districtum bene et fideliter regere et gubernare, et omnibus iudicare et iustitiam ministrare*).⁵⁹ Sprečavanjem korupcije kneževa bavile su se statutarne odredbe, koje su u prvom redu ograničavale njegovo kretanje unutar komune, samo uz dozvolu vijeća je mogao napustiti Grad i prenoćiti u njegovoj okolini. Kao dodatni sistem kontrole rada ovih činovnika uvedena je fiksna plata, koja je iznosila 1000 perpera godišnje a isplaćivana je u ratama na mjesečnom nivou. Knez je ubirao i djelove od naplaćenih kazni, što ga je od Komune dodatno motivisalo da sprovodi zakon, odnosno statutarne odredbe, sprečavajući ga da čini koruptivne radnje. Knez je takođe imao obavezu da, kao nekadašnji rimski *consul*, uza sebe ima šestoro štitonoša, od kojih je jedan bio plaćen od kneza, dok su ostali bili pla-

⁵⁶ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 96.

⁵⁷ Antun Mayer, *Kotorski spomenici, Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326–1335*, JAZU, Zagreb, 1951. / Antun Mayer, *Kotorski spomenici, Druga knjiga kotorskih notara god. 1329, 1332–1337.*, JAZU, Zagreb, 1981.

⁵⁸ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 96-97.

⁵⁹ *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis*, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XL. / Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 94–97.

ćeni od komune. Brinuo se o njihovoj nošnji i ishrani. Bile su utvrđene i regalije, koje su mu na mjesečnom nivou isplaćivane. Očigledan primjer elastičnosti i fleksibilnosti kotorske vlastele je titula *vicecomesa*, odnosno *vicarius*. Ova se titula u štampanom izdanju Kotorskog statuta samo jednom pojavljuje, i to u odredbi 24.⁶⁰ Titulu je obnašao, kao i kod drugih, bitnih gradskih funkcija, pripadnik lokalne kotorske vlastele. Titula *vicecomesa* nije precizno definisana u Statutu, Ilija Sindik je u svom već pomenutom djelu (*Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stolecá*) ukazao na mogućnost da je ovu titulu preuzimao visoki funkcioner komune u momentu između prestanka funkcije starog i dolaska novog *comesa/rectora*.⁶¹ Ilija Sindik dalje izvodi zaključak: „Možda su se u tom međuvremenu pojedini Kotorani pomoću srpskih vladalaca uplitali suviše u pitanja gradske uprave i hteli biti mesto kneza.”⁶² Provizornost i nedugotrajnost titule *vicecomesa* je dokazao i Ernst Mejer, koristeći se uporedno-istorijsko-pravnom metodom, dolazeći do zaključka da je ovu titulu u komunama istočnog Jadrana brzo preuzeo *vikar/vicarius*.⁶³ Ova statutarna odredba i funkcija *vicecomesa* pripada istom spektru statutarnih odredbi koje se bave djelovanjem njenih članova/građana protiv Komune. U tom rasponu moći i uticaja, Komuna je pokušavala da zaštiti svoje interese od interesa moćnih pojedinaca, koji su svojim statusom i bogatstvom jačali sopstvene pozicije na štetu Komune. Kontrola moći na ovom primjeru dobija jasan iskaz. Visok stepen političke inteligencije, kao i (prećutni) dogovor među lokalnom aristokracijom doprinosili su očuvanju i jačanju pozicije kotorske komune. *Vicarius* je bio izvršni organ sudija, ubirao je kazne i pozivao stranke na sud.⁶⁴ Postojao je i drugi činovnik, koji je također bio izvršni organ sudija, a nazivao se *vicarius seu riparius*.⁶⁵ Tu ulogu su kasnije, u mletačko doba preuzeli *pristav* i *preco*.⁶⁶ Ekonomski najjača bila je funkcija upravnika/carinika soli – *doanarii salis*.⁶⁷ Carinici soli su najvjerojatnije birani iz redova lokalne vlastele. U njihov djelokrug rada je spadao promet solju, kupovina i nabavka soli za komunu i građane, kao i njena preprodaja van granica komune, izgradnja solana i ubiranje taksi. Komuna je dr-

⁶⁰ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XXIV./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 98.

⁶¹ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.98.

⁶² Ibid, S.98.

⁶³ Ernst Meyer, *Die dalmatinisch-istrische Munizipalverfassung*, Wien, 1903./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 98–99/ S. 112.

⁶⁴ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 99

⁶⁵ Ibid, S.99

⁶⁶ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XX, XXX, LXXXV, LXXXVI./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 98–99/ S. 112.

⁶⁷ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. V./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 73–75.

žala monopol solju, kao najvažnijem privrednom dobru toga doba.⁶⁸ Finansijsko-poresku službu su vršili *camerarii camerlengiae*. Njihova dužnost se svodila na ubiranje poreza, kao i plaćanja dažbina od strane komune. Zbog nedostatka statutarnog materijala vezanog za društveni položaj ovih činovnika, nije moguće, kao i kod carinika soli, utvrditi sa sigurnošću njihov društveni položaj.⁶⁹ Teleološkom interpretacijom teksta statutarnih odredbi i značajem funkcije, kao i prirode posla, koja je bila esencijalna za nesmetan život komune, zaključujemo da se i ovdje radilo o pripadnicima lokalne vlastele. Upravnicima soli i finansijskim službenicima dodijeljeni su i pomoćnici. Ovi pomoćnici (*iustitarii*) su birani iz redova vlastele, dok su njihovi pomoćnici birani iz redova pučana.⁷⁰ Njihov posao se sastojao u nadgledanju privredno-trgovačkog prometa na lokalnim trgovima, nadzirali su uvoz i izvoz, bavili se sanitarno-higijenskim inspekcijskim poslovima i izricanjem novčanih kazni, suđenjima do 10 perpera. Funkcija *iustitarii* nalik je funkciji koju su u starom Rimu imali *kurulski Edili*. Funkcija novčanih kazni oduzeta im je 1371. godine. Ovaj primjer dovodi do zaključka kako je kotorska komuna, nakon gubitka patronata od strane srpske srednjovjekovne države, pokušala da u „*smutnim vremenima*“ najbitnije funkcije i izvore prihoda ograniči na uski vlasteoski krug, približavajući se time samoj intenciji Statuta – vladavini aristokratije, kao najboljem modelu političkog upravljanja. Komuna je ovakvim odlukama pokušala da smanji prostor za pobunu, sa jedne strane kod narastajućeg sloja pučana, koji su privredno jačali, sa druge strane da suzbije autokratiju, koja je u tom vremenskom okviru, nepovoljnom za komunu, bila moguća. Prihode od vina ubirali su *Gabellarii vini*.⁷¹ Vino je, pored soli, predstavljalo najunosniji prihodni potencijal komune. I kod ovih činovnika je opravdano pretpostaviti da se radilo o vlasteoskom staležu. Koterska komuna je imala svoju kovnicu novca.⁷² Nepovjerenje prema prirodi posla, kao i prema pojavi falsifikovanja novca, natjerala je lokalne zakonodavce da službu *ceccarii* (kovača novca) obavljaju funkcioneri na ograničeni vremenski period od šest mjeseci.⁷³ *Officiales supra muros* su nadgledali kvalitet zidina Kotora.⁷⁴ *Comiti Sclavorum et omnium possanicorum* su bili činovnici zaduženi za odnose i očuvanje mira prema slovenskom stanovništvu. Ova titula je predstavljala u sistemu raspodjele moći jedinu,

⁶⁸ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.98.

⁶⁹ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. VII./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 73–75.

⁷⁰ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XII./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 95./ S. 99.

⁷¹ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. X.

⁷² Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.100.

⁷³ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XIV.

⁷⁴ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. XI.

(proto)-etnički, motivisanu funkciju. Ne ulazeći u raspravu o etnogenezi kotorskog stanovništva⁷⁵, ova funkcija je bila naročito bitna, jer je bila komunikaciona spona između većinski romanizirano-latiniziranog stanovništva unutar grada i većinski slovenskog življa van njega. Statutarnim odredbama zabranjena je komunikacija sa okolnim slovensko-arbanaškim življem, bez dozvole vijeća. Komunikacija putem pošte, kao i primanje poklona i noćenje je bilo strogo zabranjeno. Ove statutarne odredbe, kao i titula *comites Sclavoruma*, daju uvid u geopolitički ambijent komune i okolnog svijeta.⁷⁶ Grbalj je imao posebne činovnike – *Recotes seu iudices Zoppae de Gherbli*, koji su bili zaduženi za kontrolu Grbaljske župe, župe koja je zadavala probleme lokalnoj aristokratiji, „ušuškanoj“ unutar gradskih zidova. Velika većina lokalnih funkcija je bila u djelokrugu rada ograničena na sam grad, vektor njihove moći se prostirao unutar same komune (održavanje reda, ubiranje taksi, plaćanje globa). Određene funkcije, kao što su carinici soli, knez, vijeća, ali i *comitii Sclavorum* i *rectores iudices Zoppae de Gherbli* imali su vanjsku komponentu; oni su branili interese komune i van zidina grada, vodili su spoljnu politiku na najvišem nivou, pregovarali su o miru, zaključivali trgovačke ugovore.

Razvitak notarijata se na istočnojadranskom prostoru veže za period 12. i 13. vijeka. Notarijat se u ovim gradovima razvijao na sličnim osnovama i po sličnim uzorima kao u italijanskim komunama tog doba.⁷⁷ *Ilija Sindik* u svom djelu (*Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća*) navodi: „Uvođenje notarske službe u našim primorskim gradovima bila je kulturna potreba, izazvana razvitkom komunalnih poslova, kao i socijalnih prilika uopšte.”⁷⁸ Prvi notari gradskih komuna su bili iz crkvenih redova. Monopol nad pismenošću, kao i materijalni uslovi uticali su da prvi gradski notari poteknu upravo iz crkvenih redova. Kotorski biskup *Ursacius* i kotorsko plemstvo je darivalo 1124. godine crkvi Sv. Tripuna zemljište, a notarski dokument o ovom poklonu je sačinio upravo biskup *Ursacije*.⁷⁹ Nakon pomenutog biskupa, 1200. godine iz izvora je poznato i ime notara *Juniusa presbytera*, takođe crkvenog titulara.⁸⁰ *Sindik* u već pomenutom djelu navodi crkvene redove iz kojih su dolazili notari: *episcopus, presbyter,*

⁷⁵ Konstantin Jiriček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Wien, 1902.

⁷⁶ *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis*, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CVXXV.

⁷⁷ Nenad Fejić, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, 5–62./ Nevenka Bogojević-Glušćević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe*, 7–15.

⁷⁸ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 101./ Nenad Fejić, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, 5–62./ Nevenka Bogojević-Glušćević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe*, 7–15.

⁷⁹ Tadija Smičiklas, sp. D., 2, 342.

⁸⁰ Tadija Smičiklas, sp. D., 2, 342.

monachus, diaconus, subdiaconus.⁸¹ Notar je takođe, kao i knez/*rector*, polagao zakletvu prilikom stupanja u službu. Odredba 128 Kotorskog statuta daje na uvid, da je kotorska komuna bila nemoćna u namjeri da prisili sveštenike da polože zakletvu prilikom obavljanja notarske dužnosti. S tim u vezi, notari-sveštenici nisu mogli ni svjedočiti pred sudom.⁸² Odredba 295 Statuta zabranjuje notarima sveštenicima da vrše službu gradskog notara.⁸³ Ove odredbe, u kojima je dominirao crkveno-svjetovni sukob moći, nisu prisutne samo u kotorskoj komunu; u ostalim dalmatinskim komunama 14. vijeka nalazimo slične odredbe, upravo je za 14. vijek vezana pojava profesionalnih notara, mahom iz Ankonitanske marke (Auksim, Novara, Firmo, Bolonja, Montebara, Eskula).⁸⁴ Notar je, prema odredbama Statuta, prisustvovao sjednicama vijeća, vodio je protokole i potpisivao dokumenta. Njegova funkcija je imala veliki značaj za rad komune. Notarev legitimitet, poslovna profesionalnost, obrazovanje i status, garantovali su komuni ispunjenje bitnog preduslova za uspostavljanje vlasti – očuvanje pisanih dokumenata i održavanje legitimiteta upravljanja komunom. Notarske knjige koje su sačuvane u Kotoru datiraju od 1326. godine. Pravna sigurnost, neophodni činilac razvoja srednjovjekovne komune, bila je uspostavljena ulogom gradskih notara, koji su za svoje usluge dobijali godišnju platu. Notari su izdavali dokumenta bitna za privatno-pravni promet, *cartas testamenta, cartas instrumenta, carta parhivii*. Notar je uživao visok stepen slobode, jer je u sastavljanja isprava bio nezavisan od uticaja sudija.⁸⁵ Njegov rad je ipak bio kontrolisan, jer je notareva isprava jedino u Sudu mogla biti sačinjena, pred sudijom i svjedocima.⁸⁶ Kontrolu notara u drugim dalmatinskim gradovima je preuzeo *examinator*⁸⁷, dok je u Kotoru tu ulogu imao sud sa svjedocima, dok se kasnije javlja i *auditor*.⁸⁸ *Auditores*, odnosno *examinatores (auditores cartarum notariarum)*, u Kotorskom statutu vršili su pripadnici vlasteoskog sloja.⁸⁹ Služba trajanja je bila ograničena na šest mjeseci, isti rok trajanja kao i kod kovača gradskog novca. Kratkim rokom trajanja ove službe postigao se efekat suzbijanja korupcije na štetu Komune. Veliki značaj obnašanja ove funkcije je na prvi pogled vidljiv, veliki stepen autonomije notara prilikom sačinjavanja

⁸¹ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 101.

⁸² Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CXXVIII.

⁸³ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CCXCV.

⁸⁴ Milan Šufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde*, Kaiserliche Akademie in Wien, Wien, 1904., S. 14./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.102.

⁸⁵ Nenad Fejić, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, 5–62./ Nevenka Bogojević-Glušević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe*, 7–15.

⁸⁶ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.103.

⁸⁷ Tadija Smičiklas, sp. D. 3, 195.

⁸⁸ Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meietum, cap. CCCLXXXVI./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.103.

⁸⁹ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.103.

dokumenata zahtijevao je sa druge strane konstantan i efektivan vid kontrole. Šufflay, Kostrenčić i na kraju Sindik, titulu *auditora* shvataju kao suplement notarskim korporacijama, koje u italijanskim gradovima nadgledaju rad notara.⁹⁰ Bitna odredba za razumijevanje društvenog ambijenta tog doba predstavlja odredba 5 iz perioda kotorske samovlade (*Temporum Catharanorum*), u kojoj se notarima zabranjuje da sačinjavaju proteste stranaka protiv kotorske komune.⁹¹ Ova odluka takođe ukazuje na trend koji se javio u Kotoru nakon pada srednjovjekovne srpske države; opšta nesigurnost, strah za opstanak, učestali napadi susjednih velikaša, uticali su na pooštavanje mjera, proces koncentracije vlasti, koji je sve više gravitirao prema lokalnoj aristokratiji, oličenoj u reprezentima nekoliko imućnih kotorskih porodica, dobijao je svoj najvidljiviji oblik. Notarske isprave su bile važne za rad komune jer su imale značaj *fides publice* – javne vjere.⁹² Iz tog razloga dolazilo je i do revizija pomenutih isprava za vrijeme rada notara Mihe Gige, kao i notara *Bartolomeusa Tribusa Basilicisa* iz Padove.⁹³ U kotorskoj komuni je postojao i kancelar (*cancellarius*), čija funkcija, na osnovu statutarne i notarske građe, nije sasvim jasna. Nije sasvim jasno da li je riječ o drugom nazivu za notara, ili se pak radilo o sasvim drugoj osobi, nekoj vrsti notarevog pomoćnika/zamjenika, čije nadležnosti u tom slučaju nisu precizno definisane.⁹⁴ Biskupski notar (*curia episcopalis*), kao i *famulus*⁹⁵ (zapisničar kazni koje su izricali *Comites Sclavorum*), zatvaraju krug Statutom i notarskom građom poznatih funkcionera/upravnika. Odredba iz 1412. godine svjedoči o namjeri zakonodavca da zabrani mješovite brakove plemića i pučana. Djeca iz takvog braka lišavana su službi i povlastica u komuni.⁹⁶ Borbe za ostvarivanje političkog uticaja vodile su se na više nivoa. Jedan od tih nivoa je bio sukob

⁹⁰ Marko Kostrenčić, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, SANU, Beograd, 1930., S.79./ Milan Šufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde*, Kaiserliche Akademie in Wien, Wien, 1904., S.108./ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.103.

⁹¹ *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI.*, Apud Rubertum Meietum, cap. V (Quod notarius sive Cancellarius Cathari nullo modo scribere possit nec debeat protestationem contra Commune Cathari, nec cives ipsius civitatis ad petitionem alicuius civis, nec forensis (1392)/ Nenad Fejić, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, 5-62./ Nevenka Bogojević-Gluščević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe*, 7–15.

⁹² Nevenka Bogojević-Gluščević, *Negotium i instrumentum u gradovima na jadranskoj obali u XIV vijeku*, 1998, Istorijski zapisi, 71, 1–2., Podgorica, 115–126. /Nevenka Bogojević-Gluščević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe*, 7–15./ Marko Kostrenčić, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, SANU, Beograd, 1930.

⁹³ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S.105.

⁹⁴ Ilija Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, S. 106./ *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI.*, Apud Rubertum Meietum, cap. CXCIV/CCXCIV.

⁹⁵ *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI.*, Apud Rubertum Meietum, cap. CLXXV.

⁹⁶ *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis, M. DC. XVI.*, Apud Rubertum Meietum, cap. CCCXCIV.

oko političke moći na crkveno-svjetovnoj liniji. Pripadnost katoličkom svijetu je činila identitetski temelj pripadnika komune. Biskupi i crkva su igrali ogromnu ulogu u obrazovanju, pismenosti i uticaju na svakodnevni život građana. Prvi notari su bili crkvenjaci. Hristijanizacijom Istočnog rimskog carstva, uticaj klera je tokom i nakon Justinijana I doživio procvat. Takva politička realnost se nastavila i u narednim vijekovima. Uloga biskupa je bila referentna tačka i polazište za klasifikaciju i status jedne zajednice kao grada (komune); postojanje biskupa u gradu uticalo je na njegovo dalje ekonomsko-privredno razvijanje. Takav administrativni aparat je nastavio da se razvija u dalmatinskim gradovima i nakon Justinijanove hristijanizacije. Na čelu dalmatinskih gradova nalazili su se priori i biskupi, koji su zajedno činili vlast jedne komune. Svjetovno-crkvena borba za prevlast unutar kotorske komune svoj je vrhunac doživjela u 13. i 14. vijeku. Moć crkve unutar svjetovnih vlasti je vremenom opadala. Svjetovna vlast je htjela da upravlja ogromnim crkvenim posjedima, ona je crkvenu jurisdikciju ograničila na sam kler, zabranjivala je biskupima da budu notari, nadzirala je crkvenu imovinu, uticala na izbor klera unutar crkve, zabranjivala lokalnim stanovnicima da budu izabrani za biskupa iz straha od prevelike koncentracije moći unutar jakih lokalnih aristokratskih porodica, proglašavala je iskaze crkvenih lica nevažećim. Izuzetak je predstavljao odabir kotorskog plemića, Sergija Bolice, za gradskog biskupa od strane pape Ivana XXII 1328. godine.⁹⁷ Crkvena vlast je sa druge strane, pored političkog i diplomatskog uticaja, imala „meku moć“ (*soft power*) kod pripadnika komune. „Meka moć“ se ogledala u činjenici da su se stanovnici komune u velikoj mjeri pridržavali crkvenih stavova i hrišćanskih poruka, koje su tokom srednjeg vijeka bile duboko utkane u mentalitet i ponašanje njenih građana. Takva veza sa crkvom činila je jednu od okosnica identiteta Kotorana srednjeg vijeka. *Checks and balances* je u Kotorском statutu divergirao, uslovljen vremenskim okvirima i geopolitičkim okolnostima u kojima se nalazila komuna. Princip, koji se sve vrijeme proteže kroz Statut, je princip očuvanja aristokratsko-oligarhijskog modela upravljanja, kao i strah od jačanja uloge pojedinaca iz lokalnih aristokratskih familija, sve radi sprečavanja pojave tiranije, ali i sprečavanja pučana u njihovom ostvarenju političkog indenpedentizma, sprečavanje početnog (proto)demokratskog razvoja. Nakon pada srednjovjekovne srpske države, kotorska komuna je voljom zakonodavaca pokušala da dodatno koncentriše

⁹⁷ Zdenka Janeković Römer, *Komuna grada Kotoru u srednjem vijeku – posebnosti institucionalnog i društvenog razvoja* u: Zbornik sa znanstvene konferencije „Isprepleteni identiteti: Kotor, Dubrovnik i njihovo zaleđe u višestoljetnoj perspektivi“, Bokeški ljetopis br. 4, 2019, Kotor, S.34./ Nevenka Bogojević-Glušćević, *Negotium i instrumentum u gradovima na jadranskoj obali u XIV vijeku*, 1998, Istorijски zapisi, 71, 1–2, Podgorica, 115–126./ Nevenka Bogojević-Glušćević, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe*, 7–15.

vlast manjine u ruke malog broja aristokratskih porodica. Do 1378/1379. godine „zatvoren“ je krug pripadnika lokalnog plemstva. Proces za ulazak novih članova je jasno definisan, zavisano u potpunosti od volje lokalne aristokratije. Zatvaranje kruga plemstva je opštemediteranski fenomen tog doba, koji je bio prisutan na cijelom Jadranu, počevši od Venecije, Dubrovnika, Splita, i Trogira. Radi se o procesu koji je trajao nekoliko decenija, proces, koji je svoju konačnu tačku doživio statutarnim odredbama, koje su zatvorile krug ulaska u plemićki status. Druga vrsta sukoba se odigravala na nivou pojedinac-Komuna. Komuna je tokom srpske vladavine pokušavala da ograniči uticaj srpskog kralja/cara, proglašavajući ništavim isprave Nemanjića, koje su protivne običajima grada. Kotorskim notarima nije bilo dozvoljeno da ovjeravaju priznanice napisane izvan Komune.⁹⁸ Kotor je u srpskoj državi prosperirao, Komuna je prihvatila vrhovnu vlast srpskog kralja/cara, zauzvrat dobivši autonomiju, koja joj je omogućila da se privredno nesmetano razvija. Kotorani su bili zakupci brojnih trgova u Srbiji, učestvovali su u političkim procesima, bili protovestijari (*protovestiarus*), i kao takvi, jake individue, koje su ugrožavale interes same komune. Katorska komuna je statutarnim odredbama pokušala spriječiti kotorske građane da se povezuju sa vladarem na štetu interesa gradske vlasti, zabranjujući im da lobiraju za sopstvene položaje i privilegije. Katorska komuna je bila oprezna pri donošenju ovih statutarnih odredbi, ne želeći sukob sa kraljem/carem srednjovjekovne srpske države, jer je pod vrhovnom vlašću srpske države imala ulogu trgovačkog posrednika tokom 13. i 14. vijeka između Jadrana (Venecija, Dubrovnik, Albanija, Apulija, Romagna i Ankonitanska marka, kao i ostalih dalmatinskih gradova) i zaleđa Balkanskog poluostrva.⁹⁹ Promjena ravnoteže *checks and balances* se mogla i simbolički očitovati, kad se pored Sv. Tripuna, od 1420. počeo poštovati i zlatni lav Sv. Marka. Interesantan fenomen Kotorskog statuta su odredbe u kojima je vidljiv broj zagovornika i protivnika određene statutarne odluke. Na ovaj način davan je legitimitet, u većoj ili manjoj mjeri, zavisno od glasanja vijećnika, određenim političkim i društvenim pitanjima. Ova vrsta nesaglasja prilikom donošenja odluke nalik je današnjem *dissenting opinionsu* visokih sudova, gdje sudije, ne slažući se sa odlukom, prilažu i svoje divergirajuće mišljenje.

⁹⁸ Nevenka Bogojević-Gluščević, *Negotium i instrumentum u gradovima na jadranskoj obali u XIV vijeku*, 1998, Istorijski zapisi, 71, 1–2, Podgorica, s. 115–126.

⁹⁹ Miljan Gogić, *Kotor na razmeđu XII i XIII vijeka*, s. 269–280.

Mr Janko PAUNOVIĆ

THE USE OF „CHECKS AND BALANCES“ IN
THE STATUTE OF KOTOR (1616)

Summary

The commune of Kotor was one of many Eastern Adriatic communes which had its own written statute, providing a basis for the legitimacy of local elites during several centuries of Venetian rule. One of the most prominent principles identifiable among the provisions of the statute was an attempt to achieve a division of powers, not merely through protections against the abuse of institutional power, but also through an attempt to balance the forces of competing elite groups. A system of „checks and balances“ was constructed by several provisions in the statute which sought to negotiate the risk of conflict between different interests, such as between the individual and the community, religious and secular power, foreigner and citizen, or elites and non-elites.

Izvori:

1. Aristotle, *Politics*, Translated by Benjamin Jowett, Batoche Books, Kitchener, 1999.
2. Bogišić Valtazar, Konstantin Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Zagreb, 1904.
3. Farlati Daniele, *Illyricum sacrum – Vol. VI - Ecclesia Ragusina cum suffraganeis, et ecclesia Rhiziniensis et Catharensis*, 1800, Venecija.
4. Mayer Antun, *Kotorski spomenici*, Druga knjiga kotorskih notara god. 1329, 1332-1337., JAZU, Zagreb, 1981.
5. Mayer Antun, *Kotorski spomenici*, Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326 – 1335, JAZU, Zagreb, 1951.
6. Mijušković Slavko, *Statvta civitatis Cathari*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru 13, 1965.
7. Orbini Mavro, *Kraljevstvo Slovena*, Beograd, Geneša klub, 2016.
8. Polibius, *The Rise of the Roman Empire*, Translated by Ian Scott-Kilvert, 1979.
9. Smičiklas Tadija, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv.2, Zagreb, JAZU, 1904.
10. *Statuta Civitatis Catharis, Venetiis*, M. DC. XVI., Apud Rubertum Meiettum.

Bibliografija:

1. Bogojević-Glušćević Nevenka, *Negotium i instrumentum u gradovima na jadranskoj obali u XIV vijeku*, 1998, *Istorijski zapisi*, 71, 1–2., Podgorica, 115–126.
2. Bogojević-Glušćević Nevenka, *Oblici svojine u srednjovjekovnim italijanskim i našim primorskim gradovima*, *Istorijski zapisi*, Podgorica, LXVIII, 4, 1995, S. 1-27.
3. Bogojević-Glušćević Nevenka, *Porijeklo i ustanovljenje notarske službe u srednjovjekovnim istočnojadranskim gradovima*, 2007, *Boka (zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti)*, 27. Herceg-Novi, 7–15.
4. Fejić Nenad, *Kotorska kancelarija u srednjem veku*, *Istorijski časopis*, 1980, 27., Beograd, 5-62.
5. Ferluga Jadran, *Byzantium on the Balkans, Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth to the XIIth Centuries*, Amsterdam, 1976
6. Gogić Miljan, *Kotor na razmedju XII i XIII vijeka*, u *Zborniku: „Vladar, monah i svetitelj: Stefan Nemanja – prepodobni Simeon Mirotočivi i srpska istorija i kultura (1113 – 1216)“*, Beograd-Berane, 2016, 269-280.
7. Gogić Miljan, *Prilog hronologiji kotorskih notara i kancelara u XIV i početkom XV vijeka*, *DHS 4 21.*, 2022, Tuzla 341-364
8. Janeković Römer Zdenka, *Komuna grada Kotora u srednjem vijeku – posebnosti institucionalnog i društvenog razvoja u: Zbornik sa znanstvene konferencije „Isprepleteni identiteti: Kotor, Dubrovnik i njihovo zaledje u višestoljetnoj perspektivi“*, *Bokeški ljetopis br. 4*, 2019, Kotor.
9. Jiriček Konstantin, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Wien, 1902.
10. Kostrenčić Marko, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, SANU, Beograd, 1930.
11. Kostrenčić Marko, *Hrvatska pravna povijest*, tisak i naklada St. Kugli, Zagreb, 1923.
12. Marinović Ante, *Postanak i prvi spisi kancelarija srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, posebno Dubrovnik a i Kotora u 13. i 14. stoljeću*, *Anali Zavoda za povjesne znanosti u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1985.
13. Marinović Ante, *Razvitak vlasti u srednjovjekovnom Kotoru*, *Historijski zbornik 1-4*, 1957.
14. Matijević-Sokol Mirjana, *Uspostava mletačke vlasti u Kotoru 1420. godine (na osnovi kotorskih notarskih isprava)*, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, vol. 12., 1983, Zagreb
15. Meyer Ernst, *Die dalmatisch-istrische Munizipalverfassung im Mittelalter und ihre römischen Grundlagen*, *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte 24*, 1903.
16. Mijušković Slavko, *I testi delle sentenze d'appello die Collegi di Padova, Vicenza, Verona e Treviso su ricorsi da Cattaro*, *Atti del II Congresso internazionale della societa italiana di storia del diritto*, 1967, Venezia.

17. Milošević Miloš, Katorske ponude Veneciji za preuzimanje vlasti, Glasnik cetinjskih muzeja 6, 6, 1973.
18. Milošević Miloš, Sima Ćirković, O Statutu grada Kotora, Kotor, 2009.
19. Novaković Stojan, Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka, Državna štamparija, Beograd, 1912
20. O'Connell Monique, Men of Empire – Power and Negotiation in Venice's maritime state, The Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science, 127th Series, 2009, The Johns Hopkins University Press.
21. O'Connell Monique, Voluntary Submission and the Ideology of Venetian Empire, Chicago University Press, 2017.
22. Sindik Ilija, Komunalno uredjenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoleća, Srpska Akademija Nauka, Istoriski Institut, Beograd, 1950.
23. Stjepčević Ivo, Risto Kovijanić, Odluka o štampanju Statuta grada Kotora, Istorijski zapisi 10, 1, 1954.
24. Strohal Ivan, Pravna povijest dalmatinskih gradova, Jugoslavenska akademija znannosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1913
25. Strohal Ivan, Statuti primorskih gradova i općina, Jugoslavenska akademija znannosti i umjetnosti, Zagreb, 1911
26. Šufflay Milan, Die dalmatinische Privaturkunde, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, Wien, 1904.